

Ελένη Γρομπανοπούλου (Eleni Ghrobanopulu)

elegrob@yahoo.gr

Configurarea istorică a studiilor folclorice de-a lungul secolului al XIX-lea și până la jumătatea secolului al XX-lea în spațiul european și cel elen*

Cuvinte cheie: cultură populară, cultură savantă, evoluționism, Iluminism, națiune, popor, Romantism, suflet al poporului.

Introducere

Conceptul de folclor (*laografia*) echivalează fie termenul anglo-saxon *folklore*, care înseamnă cunoașterea pe care o are poporul, fie termenul german *Volkskunde*, respectiv cunoașterea despre popor. Două înțelesuri diferite, deoarece primul presupune că obiectul folclorului este dat de manifestările tradiționale ale vieții populare, în vreme ce în cazul celui de-al doilea, centrul de interes nu-l mai reprezintă manifestările, ci viața populară, însemnând poporul căruia i se cercetau trăsăturile specifice vieții culturale (Τζάκης / Tzakis, 2002: 24). La început folclorul avea un caracter static, elementele de cultură care îl alcătuiau corespunzând formelor anterioare ale evoluției sociale, putând să supraviețuiască nealterate numai în mediul rural. În ultimele decenii, această concepție despre folclor s-a schimbat, și se susține că elementele care-i corespund se formează în acord cu condițiile sociale care predomină. În acest fel nu [mai] vorbim de o cultură tradițională statică, ci de una dinamică, care se adaptează evoluțiilor societății contemporane. Noțiunile de popor și națiune s-au aflat în atenția curentelor care s-au dezvoltat în acea perioadă, referindu-ne la Romantism și evoluționism, care constituiau un câmp al confruntărilor ideologice (*ibidem*, 24-25). Dar care au fost motivele care au

* Traducerea din limba neo-greacă, Sebastian Ștefănuță.

determinat folcloriștii să studieze și să se concentreze la viața și universul mental popular? Motivele sunt în mod sigur variate, deoarece și mediile istorice în care activau erau diferite (Κυριακίδου-Νέστορος / Kyriakidu-Nestoros, 1978: 16).

Configurarea istorică a folclorului în spațiul european

Folclorul german s-a dezvoltat în contextul curentului dominant al epocii romantice, în perioada războaielor napoleoniene când națiunea germană trebuia să-și apere spațiul existenței sale. Reperul de referință al Romantismului era simțirea, în comparație cu principiile Iluminismului, atotputernicia intelectului și gândirea rațională. Romantismul german a promovat ideea națiunii ca forță unică, în stare să asigure coeziunea și stabilitatea statului (Τζάκης, 2002: 30). Fiecare națiune își caută în mod separat rădăcinile, cercetarea având ca fundament al trăsăturilor sale specifice deosebirea dintre *noi* și *ceilalți*. Conceptul de națiune în Germania se formează în baza principiului conștiinței rasiale ca fenomen biologic, iar nu social. Acest concept se înțelege ca „sentimentul popular al unei [singure] comunități sau al unui [unic] grup etnic” Membrii acestui grup etnic vorbesc aceeași limbă, locuiesc de mulți ani același teritoriu, au trăsături, obiceiuri și tradiții morale și religioase comune (Κυριακίδου-Νέστορος, 1978: 20, 22).

Națiunea era pentru folcloriștii germani o noțiune imuabilă, care nu suferă influențe din partea factorilor sociali, economici sau politici. Superioritatea pe care germanii considerau că o au era redată cu termenul „suflet al poporului”. Această substanță transcendentă se putea detecta în manifestările vieții tradiționale sau populare și era de căutat în special în mediul rural deoarece, în conformitate cu folclorul germanic al acelei perioade, acest mediu nu se denaturase. Folclorul ca știință va avea ca epicentru de studiu trăsăturile, obiceiurile, comportamentele populației rurale, dobândind astfel caracterul unei științe a națiunii (*ethniki*). „Sufletul poporului” trebuie să se oglindească în stat și să impregneze spiritul legilor și exercitarea puterii în general. Folclorul ca știință a națiunii este pe de o parte chemat să ajute statul în ajustarea legilor la spiritul poporului, pe de alta să influențeze spiritul poporului să accepte ca fiind națională o politică care posibil să fie dură sau oneroasă. Activitatea lui este educarea poporului dar și dirijarea lui (Τζάκης, 2002: 30-31).

Poporul este organismul care a dezvoltat cultura populară. Ca noțiune cuvântul popor era necesar să se refere la anumite straturi sociale. Când folclorul a căpătat profil științific în contextul dezvoltării industriale a Europei, poporul se găsea în mijlocul unor reorganizări economice, sociale și politice. Poporul constituia pe de o parte purtătorul memoriei colective a

trecutului, pe de alta era conceput prin prisma unei ideologii naționale și identificat cu conceptul națiunii. Odată cu crearea statelor naționale suverane apare postulatul constituirii națiunii unice și a poporului unic. Națiune și popor și configurarea unitară a conștiinței naționale. În ceea ce privește aspectul social, s-au configurat diferite conștiințe sociale, și două culturi diferite: aceea care domină și aceea care este dominată (Ντάτση / Dați, 1990: 41-43).

Folclorul german s-a orientat sub influența Romantismului către studiul trecutului și cercetarea manifestărilor tradiționale ale populației țărănești pentru a asigura acele elemente care ar demonstra puritatea rasei germanice. Anglia și Franța, influențate de Iluminism, au abordat în mod diferit cultura tradițională și datorită teoriei evoluționiste, care întemeia științele sociale. Teoria evoluționistă se sprijinea pe opiniile lui Darwin despre evoluția speciilor. În conformitate cu teoria lui E. Tylor, omul progresa străbătând un traseu cultural de la forme de organizare sociale și culturale inferioare către forme superioare. Societățile europene ale secolului al XIX-lea străbătuseră distanța ce le despărțea de stadiile culturale superioare, în timp ce culturile inferioare încă nu împliniseră acest mers progresiv și se aflau în stadii de evoluție. Această teorie a influențat știința antropologiei sociale și în mare măsură și studiile folclorice. Teoria lui Tylor era de relevanță în acest scop și întrucât susținea că la straturile sociale inferioare și în mediul rural se observă supraviețuiri ale stadiilor evolutive inferioare, care s-au păstrat datorită obișnuințelor grupurilor sociale. Aceste supraviețuiri vor trebui amplasate în stadiul cultural corespunzător pentru a fi studiate. Bineînțeles, cel mai potrivit se consideră că este cel mai inferior, acolo unde au luat naștere. Tylor, în contrast cu romantismul german – care recurgea la întoarcerea în trecut urmărind descoperirea originii și a formei autentice a acestor supraviețuiri, cu scopul de a dirija „sufletul poporului” către substanța supremă – urmărește descoperirea acelor legi care caracterizează toate culturile, oferind [popoarelor] inferioare posibilitatea să se ridice și ele la nivelul popoarelor Europei occidentale. Preferă să compare supraviețuirile din culturile superioare cu acelea care aparțin stadiilor precedente (Τζάκης, 2002: 32-33).

Configurarea istorică în spațiul elen

Am văzut că folclorul german s-a născut în contextul unor critice situații politice și din acest motiv i s-a conferit un caracter național. Pentru intelectualii eleni a reprezentat un prototip când a venit clipa să susțină și să apere drepturile propriei lor rase (*fyli*) (Κυριακίδου-Νέστορος, 1978: 21). Folclorul german a constituit modelul de formare al celui elen, fără ca acesta din urmă să fie o copie fidelă a celui dintâi. Folclorul elen la începuturile sale este influențat de mișcarea

romantismului și a naționalismului, adăugându-se în paralel și elemente din alte teorii, precum evoluționismul. Νικόλαος Πολίτης / Nikolaos Politis, părintele folclorului elen a folosit acele elemente ale teoriei lui Tylor pe care le-a considerat necesare. În faza inițială de formare a folclorului elen s-a stabilit că scopul este național, la fel ca în folclorul german. Din acest motiv N. Politis a fost interesat de acele supraviețuiri care demonstau originea istorică a grecilor din antichitatea elenă. Acelea care certificau înrudirea dintre vechii greci și cei actuali. Orientarea folclorului elen este convergentă cu a celui german, însă fără a avea scopul de a descoperi o substanță diacronică, deoarece în cazul grecesc aceasta era [deja] dată, cu referință la civilizația elenă antică. Era necesar totuși să se descopere elemente care să ateste această origine (Τζάκης, 2002: 33-34).

Pentru greci, în contrast cu germanii, conceptul de națiune nu se dezvoltă pe baza deosebirii dintre *noi* și *ceilalți*, ci pe baza relației dintre *noi* și *cei din Antichitate*. Grecii se îndreaptă către antichitatea clasică aceasta însemnând iubirea de libertate, independența, egalitatea și spiritul democratic. Din contră, pentru germani orientarea către evul mediu înseamnă o întoarcere conservatoare și conflict cu idealurile raționalismului (Κυριακίδου-Νέστορος, 1978: 31-33).

În timp ce folclorul elen se străduia să demonstreze originea neo-grecilor din grecii antici, opinia istoricului german J. Ph. Fallmerayer era că lumea greacă veche a încetat să mai existe de la aproximativ jumătatea primului mileniu după Hristos. Susținea că rasele slave și albaneze s-au instalat în regiunile antichității clasice cu rezultatul alterării rasei elene. Că locuitorii statului elen nou format nu se trag din vechii greci. Vederile istoricului german au zdruncinat convingerile populației elene în ceea ce privește unitatea și continuitatea etnosului. Un element important al identității neo-elene era pus sub semnul întrebării, element care fusese promovată atât în cadrul iluminismului neo-elen, cât și în proclamațiile revoluției de la 1921. Concomitent, mișcarea filoelenă care precumpănea în țările europene se desfășura sub fermecătoarea idee a constituirii unui stat unde să înflorească cultura veche elenă (Τζάκης, 2002: 35).

Științele istoriei și folclorului sunt chemate să proclame continuitatea neîntreruptă a elenismului din Antichitate până în secolul al XIX-lea. Au căpătat calitatea de științe ale națiunii stabilindu-și și delimitându-și totuși interesele pentru a-și atinge ținta. Istoria, prin istorici precum Ζαμπέλιος / Zabelios și Παπαρρηγόπουλος / Paparrighopoulos a încercat să promoveze caracterul grecesc al Bizanțului ca verigă de legătură între statul neo-elen și antichitatea elenă. Folclorul, la rândul său, pe de o parte a încercat să demonstreze legătura dintre cultura veche elenă și cultura

tradițională a neo-elenilor, pe de alta a preluat sarcina dezvoltării conștiinței naționale (*ibidem*, 35-37).

Cultură tradițională / populară a fost considerată cultura zonei rurale (civilizația țărăneasă adică) pentru că numai în acest loc putea să supraviețuiască fără să fie erodată de cultura contemporană a centrelor industriale. Acest mediu a fost descris foarte sugestiv de Kyriakidu-Nestoros ca „o suprafață auriferă nemărginită, unde intelectualii eleni ca și alți căutători de aur cercetau cu râvnă praful trecutului glorios”. De altfel, Grecia rurală era considerată la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea custodele unei societăți elene tradiționale, deoarece în centrele orășenești influențele occidentale erau din ce în ce mai multe. Manifestările tradiționale ale vieții neo-elene au devenit obiect al folclorului cum am menționat cu scopul certificării continuității culturii elene (*ibidem*, 36-37). În afară de cultura tradițională / populară avem și cultura savantă, cultura spirituală majoră a reflecției teologice, a filosofiei, a științelor, a literelor și a artelor. Este vorba de acea cultură care va organiza statele naționale burgheze la începutul secolului al XIX-lea având ca axă ideologică ideea națiunii. Era necesar să se scoată la suprafață valori care până în acel moment fuseseră ignorate. Cultura populară întrupa acea valoare culturală pe care clasa conducătoare o extrăgea din anonim și o promova ca valoare care rezistă timpului. Cultura populară va consolida „dimensiunea temporală a trecutului” și va constitui elementul de legătură între popor și substanța națiunii. Știința culturii populare se va recunoaște ca știință a națiunii (Ντάρση, 1990: 41-43).

Kyriakidu-Nestoros afirmă că până ca folclorul să devină știință oficială, unitate de cercetare era *locul* (τόπος), iar când a devenit știință oficială a statului, unitate de cercetare a fost instituită *tema* (θέμα). Folcloriștii se ocupau de cântece populare, obiceiuri, superstiții la nivel pan-elen, fără a da o importanță specială modulului de apariție a acestor teme în fiecare loc separat. Aceste teme alcătuiau viața fiecărui loc, erau corpul viu al comunității elene, care era neglijat de dragul țelului și scopului național, care fusese stabilit de folclor ca știință a națiunii. Folclorul aspira la revelarea sufletului poporului elen care substanțial constituia emanația (*synartisi*) sufletului vechi elen. Ca trăsături generale ale lui erau considerate acelea care-și trăgeau originea din Antichitate, iar din acest motiv folclor fără cunoașterea civilizației antice nu exista (Κυριακίδου-Νέστορος, 1978: 35).

Folclorul ca știință în Grecia a fost consacrat în 1909 de N. Politis, care i-a dat și prima definiție. Această definiție nu circumscrie obiectul folclorului doar la oralitatea tradițională (basmе, cântece populare, proverbe etc.) cum se întâmplă în folclorul englez. În acest obiect erau cuprinse și ceea ce ulterior vor fi domenii ale existenței materiale și sociale. Așază folclorul mai

aproape de [modelul] german de vreme ce stabilește ca obiect al lui manifestările culturii tradiționale care ar constitui dovada înrudirii incontestabile a elenismului cu Antichitatea (Τζάκης, 2002: 37). În același cadru se va mișca și Στίλπον Κυριακίδης / Stilpon Kyriakidis, elev și continuator al lucrării lui N. Politis. Dar el va stabili obiectul folclorului pe baza substanței sale care se găsește în aceeași cultură tradițională și nu în baza originii sale precum mentorul său. Amplasează în centru de asemenea poporul și națiunea și promovează o dimensiune diacronică în folclor. Γ. Μέγας / Gh. Meghas, un alt elev al lui N. Politis, va distinge în universul folcloric între existența materială, spirituală și socială. Această schemă este acceptată și astăzi de către folclorul elen (*ibidem*, 37-38).

Concluzii

Curentul romantic, cum s-a exprimat acesta de către școala folclorică germană, curentul evoluționist cu teoria lui Tylor, Iluminismul și tot ceea ce s-a susținut de Fallmerayer au configurat în mare măsură obiectul de cunoaștere al folclorului în spațiul european și cel elen. Folclorul era necesar în acea perioadă pentru crearea unei conștiințe naționale. A debutat ca o știință a națiunii-instrument al politicii guvernamentale, politică întemeiată pe naționalism și pe discriminări rasiale. Ca știință promovează identitatea popoarelor prin intermediul manifestărilor culturii tradiționale.

În Germania, scopul folclorului este de a contribui la auto-cunoașterea națională, iar misiunea lui principală era educarea națiunii germane. Aceasta se întâmplă în cadrul mișcării romantice. De altfel, Romanticismul și istorismul au o strânsă legătură în Germania. În contextul mișcării romantice se va dezvolta înțelesul națiunii pe baza deosebirii dintre *noi* și *ceilalți*.

În spațiul elen, folclorul s-a constituit cu scopul de a demonstra originea neo-elenilor din vechii eleni, și nu atât pentru a descoperi substanța națiunii. Deși la început a urmat în linii generale modelul german, totuși conjunctura lui istorică i-a conferit unele trăsături speciale. Grecii își caută originile în contextul iluminismului elen. Iluminismul elen s-a format în Franța. În Grecia otomană, atât condițiile istorice cât și cele spirituale, erau cu totul diferite de cele care dominau în Occident. Grecia a adaptat și a transformat în mândrie națională fundamentul ei supra-național. Cele două ingrediente ale iluminismului elen, *luminile* care proveneau din Franța și înțelesul romantic al națiunii, se află în strânsă legătură când începe să se dezvolte conștiința națională, [de forma] *noi* și *anticii*.

Folclorul având scop și caracter național a reușit să studieze, să cerceteze și să interpreteze [odată cu aceasta] salvând elemente ale culturii tradiționale. Obiectul folclorului după a doua jumătate a secolului al XX-lea se lărgeste, și se observă o deschidere a antropologiei și către culturile „istorice” contemporane. Apar domenii noi, precum folclorul urban, care se ocupă de fenomenele metropolelor actuale, lucru care o lungă perioadă a fost exclus.

BIBLIOGRAFIE

- Κυριακίδου-Νέστορος, Άλκη/Kyriakidu-Nestoros, Alki, 1978, „Η ρομαντική έννοια του έθνους και Λαογραφία,, στο *Η θεωρία της ελληνικής Λαογραφίας. Κριτική ανάλυση* [„Conceptia romanică a națiunii și folclorul”, în *Teoria folclorului elen. O analiză critică*], Αθήνα: Εταιρείας Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, (στο ανθολόγιο ΕΑΠ, Πάτρα, 2008), pp. 15-40.
- Ντάτση, Ευαγγελή/Dați, Evangheli, 1990, „Ο λαός της λαογραφίας. Το ιδεολογικό περιεχόμενο”, περ. *Ο Πολίτης*, τ. 108 [„Poporul folclorului. Conținutul ideologic”, în *Cetățeanul*, tomul 108], (στο ανθολόγιο ΕΑΠ, Πάτρα, 2008), pp. 41-55.
- Τζάκης, Δ./Tzakis, D., 2002, „Για την ιστορία της ελληνικής λαογραφίας”, στο Γ. Αικατερινίδης κ.ά. *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα II: Οι Νεότεροι Χρόνοι, Ο Νεότερος Λαϊκός Βίος*, τόμος Α' [„Despre istoria folclorului elen”, în Gh. Ekaterinidis et al., *Viața publică și privată în Grecia II: Perioada modernă*, tomul A], (Πάτρα 2002 ΕΑΠ.), pp. 21-41.

